

ПРО ФОРМУВАННЯ ВІТЧИЗНЯНОЇ ТЕРМІНОСИСТЕМИ ФУНДАМЕНТАЛЬНОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ НАУКИ

С. Панчишин, І. Грабинська

*Львівський національний університет імені Івана Франка
79008 м. Львів, проспект Свободи, 18*

На основі аналізу особливостей та функціональної структури вітчизняної терміносистеми фундаментальної економічної науки окреслено основні напрямки її еволюції, зумовлені як трансформаційними змінами у господарській системі України так і поступальним розвитком світової економічної науки.

Ключові слова: *термін, терміносистема, фундаментальна економічна наука, аналітична економіка, економічна теорія, термінологічна модернізація, витрати, видатки.*

Актуальність. Відновлення Україною своєї державності, зростання значення української мови в освіті та науці, ринкова трансформація економіки, нові форми господарської діяльності, посилення процесів економічної інтеграції, виробничої інтернаціоналізації, фінансiалiзацiї та низка iнших явищ зумовили революцiйнi змiни як у вiтчизнянiй фундаментальнiй економiчнiй науцi, так i у вiтчизнянiй економiчнiй термiносистемi.

Метою даної статті є виокремлення рядів (груп) вітчизняної терміносистеми фундаментальної економічної науки, уточнення економічного змісту окремих термінів та ознак цієї терміносистеми.

Виклад основного матеріалу. Наукова термінологія, як відомо, є важливим засобом відображення наукового знання, а отже, складником фундаментальної економічної науки, яка становить сукупність наукових знань про стійкі, повторювані зв'язки, що простежуються у господарській практиці та поведінці економічних суб'єктів. Фундаментальна економічна наука ще не набула своєї цілісності і нині є сукупністю теорій з неоднаковими твердженнями, висновками та узагальненнями.

Кожна економічна теорія пояснює певну залежність між компонентами, ознаками, властивостями чи станами, що притаманні економічній дійсності, і являє собою систематизовану сукупність термінів – категорій, понять, тверджень та узагальнень, що характеризують відповідну закономірність, явище чи процес.

Важливими ознаками економічного терміну – слова чи словосполучення, яке застосовують для позначення певного економічного поняття, процесу або явища у господарській практиці, як складника терміносистеми є його походження, особливий спосіб творення, чіткі семантичні межі та його системні зв'язки із іншими елементами терміносистеми [4, С.666].

Економічну терміносистему фундаментальної економічної науки не слід розглядати як просту сукупність спеціальних термінів і понять, які застосовують у

професійній та науковій комунікації для позначення економічних процесів та явищ. Це цілісна система загальноекономічних структурованих термінів, якими оперують для позначення процесів, явищ, теоретичних залежностей та закономірностей, які притаманні сучасній господарській системі – фізичній та монетарній економіці та поведінці економічних суб'єктів. Цією системою оперують у межах фундаментальних економічних дисциплін – макроекономіки, мікроекономіки, політичної економії та історії економічних учень.

Вітчизняна терміносистема економічного знання упродовж останніх десятиліть стала об'єктом пильної уваги мовознавців та філологів. Така увага пояснюється відносною новизною та стрімким розвитком нових наукових дисциплін (макроекономіка, мікроекономіка, маркетинг, менеджмент, фінанси тощо) та практичною необхідністю вивчення їх терміносистем. Наукові публікації мовознавців головню присвячено філологічним проблемам формування термінології валютного ринку, біржової і банківської діяльності, маркетингу та менеджменту.

Проблеми формування терміносистеми фундаментальної економічної науки, як важливого складника фундаментальної економічної науки, засобу відображення теоретичних та емпіричних аспектів функціонування сучасної господарської системи, поки що не стали пріоритетним напрямком досліджень ні мовознавців, ні економістів-аналітиків.

Важливими ознаками цієї терміносистеми, як і терміносистеми кожної науки, є об'єктність (терміни, що є її складниками і є об'єктом дослідження економічної науки, відображають реальні явища і процеси, тому мають «знаковий» і субстанційний характер); структурованість (терміни, що належать до терміносистеми, є впорядковані і перебувають у ієрархічній залежності); та цілісність (терміносистемі притаманна інтерактивна властивість рівнів ієрархії сукупності термінів) [5]. Ще однією ознакою економічної терміносистеми є її відкритість для входження нових категорій і понять, що є закономірними результатом еволюції науки та задоволення потреб господарської практики [3].

Терміносистема сучасної фундаментальної економічної науки виконує важливі функції, що забезпечують професійну комунікацію, та пізнавальний пошук, а також адаптивну функцію, яка віддзеркалює та осмислює процеси і явища, що відбуваються в економічному житті і стали об'єктом дослідження сучасної економічної науки.

У межах термінології усіх галузей економічного знання здебільшого виокремлюють три групи термінів, які динамічно розвиваються і водночас функціонально і семантично пов'язані один з одним. Перша група – це сукупність термінів і понять, що належать до фундаментальних економічних дисциплін, друга – терміни, які функціонують як у економічній, так і суміжних галузях економічного знання. Третя група – це терміни, що обслуговують спеціалізовані та функціональні економічні науки (облік, фінанси, маркетинг, економетрія, аграрна економіка, екологічна економіка тощо) [1]. Проте, розмежування між цими трьома групами термінів є досить умовними.

Упродовж другої половини ХХ ст. – початку ХХІ ст. унаслідок об'єктивних причин, аналітична економіка, як галузь економічного знання, усе більше привертає увагу переважної більшості пересічних громадян, і стала об'єктом суспільної свідомості. Такий розвиток подій зумовлений щоразу більшим інтересом до економіки як професіоналів, так і нефакхівців. Економічні процеси, явища та проблеми розглядають не тільки у фахових наукових публікаціях і обговорюють не лише на наукових конференціях, а й у засобах масової інформації, у професійній та приватній сферах. Як наслідок, економічна термінологія проникає у загально-

літературну мову та мову повсякденного спілкування. З одного боку, це сприяє популяризації економічної лексики, підвищенню рівня економічної грамотності широких верств населення, визначає модель поведінки пересічного економічного суб'єкта, тобто відбувається деспеціалізація економічних термінів і понять, а часом і змін у змістовій структурі часто вживаного економічного терміну. З іншого боку, загальнолітературна мова живить наукову терміносистему економіки, уможливорює запровадження нових термінів, які формуються за рахунок лексичних одиниць загальнолітературної мови [6].

У вітчизняній терміносистемі фундаментальної економічної науки можна виокремити чотири основні ряди (групи термінів). Перший ряд вітчизняної термінології фундаментальної економічної науки становлять поняття, які використовують практично усі носії мови. Прикладом таких понять є гроші, заробітна плата, податки, безробіття, інфляція, видатки, витрати, ціни, прибуток і т. д. Економісти-аналітики нерідко називають ці поняття емпіричними термінами, або емпіричними категоріями. Призначення цих термінів очевидне, але внутрішній їх зміст можна виявити лише в процесі глибокого економічного аналізу. Уже серед цього ряду термінів можна зіткнутися з помилковим їх вживанням. Наприклад, витрати і видатки нерідко ототожнюють і вживають як замітники. Якщо таке ототожнення допускає пересічний громадянин, журналіст чи державний чиновник, то це допустимі неточності у використанні наукових термінів. Між тим, часто цим грішать професійні економісти, що не припустимо. Річ у тім, що для розуміння макроекономічних потоків ресурсів, продуктів і доходів між різними економічними суб'єктами, обчислення основних національних рахунків необхідно чітко розмежовувати ці два терміни. Критерієм для їх розмежування є те, на яких ринках економічні суб'єкти купують потрібні блага – ресурсних чи ринках товарів та послуг.

Фірми, як відомо, купують і на ресурсних, і на товарних ринках, а домогосподарства – лише на ринках товарів і послуг. Купівля на ресурсних ринках означає, що фірми здійснюють витрати на придбання факторів виробництва для продукування товарів і надання послуг, щоб отримати різницю між виторгом і витратами. Щодо домогосподарств, то вони постачають ресурси на ринки факторів виробництва і купують блага тільки на товарних ринках. Інакше кажучи, лише фірми і підприємства здійснюють витрати, а домогосподарства мають тільки видатки. Якщо фірми купують капітальні блага на товарних ринках, то вони мають видатки на ці блага. Використання капітальних благ у процесі виробництва супроводжується їх зношенням, а грошовим вираженням величини їх зношення є амортизаційні відрахування, які входять у витрати підприємств. Отже, купівля на ресурсних ринках означає витрати, а придбання будь-яким економічним суб'єктом – домогосподарствами, фірмами чи державними інститутами кінцевих благ на ринках товарів і послуг – це видатки.

До другого ряду вітчизняної терміносистеми фундаментальної економічної науки, на наш погляд, доцільно віднести терміни, які використовують професійні економісти-аналітики, наприклад фундаментальна економічна наука, мультиплікатор, грошова база, ізокоста, граничний продукт фактора, інфляційний розрив і т. д. Більшість термінів цього ряду мають однозначне тлумачення, але цей ряд терміносистеми ще не досягнув своєї цілісності, бо економісти вкладають різний зміст у частину категорій і понять. Для прикладу, візьмемо термін «фундаментальна економічна наука».

У радянській економічній науці роль її фундаменту відіграла політична економія. Проте з відновленням незалежності України на початку 1990-х років термін «політична економія» практично випав з ужитку, бо у свідомості багатьох фахівців і широкого загалу асоціювався з певними ідеологічними постулатами та з режимом і правлінням комуністичної партократії. Замість терміну «політична економія» почали вживати «економічна теорія». Одночасно у навчальний процес підготовки економістів було запроваджено нові дисципліни – макроекономіку і мікроекономіку, які з кінця 40-х років почали вивчати студенти американських та європейських університетів. Наприкінці 1990-х років у вітчизняній економічній науці склався підхід за яким економічна теорія стала по суті синонімом терміну «фундаментальна економічна наука». Економічна теорія, на думку прихильників цього підходу, є блоком трьох підгалузей фундаментального економічного знання – політичної економії, макроекономіки та мікроекономіки.

Однак досить швидко у багатьох університетах України терміну «економічна теорія» надали значно вужчого значення. Його тлумачать як синонім до терміну «політична економія». Інакше кажучи, економічна теорія вивчає виробничі відносини, в основі яких лежить економічна власність. Цей підхід реалізовано навіть у назві потужної за науковими результатами і рівнем викладання кафедри, офіційна назва якої така: кафедра «Економічної теорії, мікроекономіки і макроекономіки». Проте, подібне тлумачення економічної теорії має певну ваду, яка в умовах глобалізації освітнього процесу стає дуже суттєвою. Річ у тім, що у світовій науці економічну теорію розглядають не як галузь економічного знання, а як метод або інструмент економічної науки, що переважно використовує кількісні інструменти – математичні методи і моделі для пояснення економічних явищ і процесів[2]. Щоб переконатися у цьому, достатньо відкрити одне із чисел журналу «Economic Theory». В умовах входження вітчизняної економічної науки у європейський та світовий науковий та освітній простір назви галузей знання, спеціальностей, освітніх програм і дисциплін потрібно узгоджувати з мовою світової економічної науки.

Фундаментальна економічна наука, на нашу думку, містить такі чотири підгалузі економічного знання: макроекономіку, мікроекономіку, політичну економію та історію економічної думки.

Щодо макроекономіки і мікроекономіки, то серед вітчизняних економістів немає незгод з приводу їх об'єкта, інструментарію, змісту та важливих узагальнень. Складніша ситуація із політичною економією, яка як галузь економічного знання існує кілька століть, щоправда, її предмет за останнє століття помітно еволюціонував. У центрі політичної економії як складнику фундаментальної економічної науки перебувають філософія економіки, взаємовідносини економічних суб'єктів, впливи політичних інститутів на економічне зростання і економічний розвиток, співвідношення влади і власності, місце і роль економічних інтересів, моральних стимулів, менталітету народу і його господарської культури у процесах продукування, розподілу і перерозподілу створеного багатства, соціально-економічних наслідків стабілізаційної політики тощо. Політична економія нині акцентує на соціальній ефективності та соціальній справедливості, тобто на розподільних відносинах як у середині країни, так і між країнами. Вона трансформувалась у міждисциплінарну науку, яка синтезує висновки і узагальнення багатьох галузей знання – соціології, політології, права, історії, психології тощо.

У вітчизняній науці відновлено термін «благо», який вживали українські економісти до більшовицького перевороту 1917 р. Радянські економісти цим терміном практично не оперували. Благо як наукове поняття охоплює як продукти –

результати виробництва, так і позаекономічні блага, які дарує людині природа. Тому це поняття є найширшим з позиції сумарної кількості речей, які забезпечують життєдіяльність людини. Проте потрібно пам'ятати, що термін «благо» містить у собі певне емоційне забарвлення. Навряд чи можна назвати благом такі речі, як наркотики, протипіхотні міни чи вакуумні бомби. Тому, коли мова йде про весь обсяг вироблених благ (предмети споживання, капітальні блага та засоби знищення), то доцільно вживати термін «продукт».

Третій ряд вітчизняної терміносистеми становлять поняття, категорії і терміни, які випали з активного вжитку і живуть в історії економіки та економічних учень. Наприклад, трансформаційні зміни що відбуваються в економічній науці та практиці стали причиною того, що терміни, які належали до терміносистеми економічної науки, що пов'язана із періодом командно-адміністративної економіки, такі як соціалістична власність, необхідний продукт, соціалістичне змагання, п'ятирічний план, колгосп, радгосп, держплан тощо поступово випали із професійної лексики (зникли із обрію економічної науки, які використовувались для позначення економічних явищ та процесів в командно-адміністративній економіці) як економістів-науковців, так і практиків.

Економічну термінологію радянського періоду можна умовно поділити на дві групи: терміни, які застосовували у дослідженнях економічних залежностей та зв'язків у командно-адміністративній економіці – ця група термінів поступово вийшла із наукового вжитку і більшість із них набули ознак анахронізму (історизму). Їх вік нетривалий і в історії економіки та економічної думки.

Іншу групу термінів радянські дослідники застосовували у критичному аналізі капіталістичної економіки – біржа, дивіденд, акція, капітал, фірма, фондовий індекс, спекулянт, економічна криза, валютний курс тощо. Сьогодні у переважній більшості ці терміни належать до терміносистеми фундаментальних економічних дисциплін та терміносистем функціональних і спеціалізованих економічних наук. При цьому відбулась термінологічна модернізація – уточнення значень окремих із них.

До прикладу, у радянський період значення терміну «спекуляція» мало винятково негативний відтінок. Під спекуляцією розуміли розрахунок, злий намір, спрямований на використання будь-чого у корисливих цілях, скуповування за низькими цінами дефіцитних товарів та їх перепродаж за високими задля наживи. Натомість, в умовах ринкової економіки та посилення процесів її фінансіалізації, спекуляцію – розглядають як необхідну діяльність, що стабілізує ринок; це діяльність переважно на ринку, яка ґрунтується на передбаченні напрямку зміни цін, валютних курсів і процентних ставок.

Четвертий ряд вітчизняної терміносистеми фундаментальної економічної науки становлять запозичені терміни із іноземних мов, головно з англійської. Ці терміни застосовують для позначення нових процесів, явищ, економічних концепцій, які дістали розвитку нещодавно у світовій економічній літературі. Серед вітчизняних економістів та мовознавців існує неоднозначне ставлення до процесу термінологічного запозичення.

Одні науковці часом вбачають у цьому визнання певної меншовартості української загальнолітературної та професійної мови, яка не здатна забезпечити адекватними україномовними відповідниками. Проте інші вважають, що такий напрямок поповнення термінології сприяє входженню вітчизняної економічної науки у світовий науковий простір. До речі, основний масив термінології фундаментальної економічної науки становлять українські терміни.

Запровадження іншомовного терміну здебільшого обумовлено поки що відсутністю мовного відповідника в українській мові, а уникнення такого запозичення означатиме, що для позначення певних господарських процесів і явищ, форм бізнесу чи теоретичних категорій, моделей або законів доведеться використовувати словосполучення чи цілі речення. До прикладу: трейдер (учасник біржової торгівлі, особа, що здійснює операції з цінними паперами задля отримання прибутку), ізокванта (крива у просторі виробничих факторів, кожній точці якої відповідають комбінації двох факторів виробництва, що забезпечують однакові обсяги випуску готової продукції), дивіденд (ця частина чистого прибутку акціонерної компанії, яку сплачують акціонери з розрахунку на одну належну їй акцію певного типу та/або класу).

Висновок. В умовах посилення глобалізаційних процесів, поступального розвитку економічної науки та інтелектуалізації економіки та входження вітчизняної економічної науки у світовий науковий та освітній простір перед науковою спільнотою економістів-аналітиків стоять нові виклики, пов'язані із неминучими та об'єктивними проблемами термінологічної модернізації та стандартизації, унормування терміносистеми фундаментальної економічної науки задля забезпечення її відповідності ключовим функціональним і методологічним властивостям і водночас приведення у відповідність до термінологічних стандартів світової економічної науки.

1. Лиса Н. С., Янкова Т.М. Структурно-семантичні особливості сучасної економічної термінології [Електронний ресурс] // Дослідження з лексикології і граматики української мови. - 2013. - Вип. 14. - С. 62-71. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/dlgum_2013_14_9
2. Панчишин С. М., Грабинська І. В. Про політичну економію та аналітичну економіку як галузі економічного знання // Проблеми економіки. – 2018. – №2. – С. 289–295.
3. Пилецька Н. Економічна термінологія як об'єкт дослідження // Вісник Національного університету "Львівська політехніка". – 2008. – № 620 : Проблеми української термінології. – С. 175–181.
4. Селіванова О.О. Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми : підручник. – Полтава: Довкілля-К, 2008. – 711 с.
5. Штика Л .Г. Кравченко С.О.Методологічний підхід до формування терміносистеми в галузі науки «Державне управління» [Електронний ресурс] // Державне управління: теорія та практика. – 2009. – №1(9). – Режим доступу : http://www.nbuv.gov.ua/old_jrn/e-journals/Dutp/2009-1/doc_pdf/Shtyka_LG.pdf
6. Museanu, E. Economic terminology — new perspectives // European Scientific Journal. –June, 2013. № 1. [Electronic resource] – P. 253-257. URL: <http://eujournal.org/index.php/esj/article/viewFile/1254/1263>

References

1. Lysa N. S., Yankova T.M. (2013). Strukturno-semantychni osoblyvosti suchasnoi ekonomichnoi terminolohii, *Doslidzhennia z leksykolohii i hramatyky ukrainskoi movy*, 14, pp. 62-71. - URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/dlgum_2013_14_9
2. Panchyshyn S. M., Hrabynska I. V. (2018). Pro politychnu ekonomiiu ta analitychnu ekonomiku yak haluzi ekonomichnoho znannia, *Problemy ekonomiky*, 2, pp.289–295.
3. Piletska N. (2008). Ekonomichna terminolohiia yak obiekt doslidzhennia, *Visnyk Natsionalnoho universytetu "Lvivska politekhnikha"*, 620: *Problemy ukrainskoi terminolohii*, pp.175–181.

4. Selivanova O.O. (2008). Suchasna lnhvistyka: napriamy ta problemy : pidruchnyk, Poltava: Dovkillia-K, 711.
5. Shtyka L .H. Kravchenko S.O. (2009). Metodolohichniy pidkhd do formuvannia terminosystemy v haluzi nauky «Derzhavne upravlinnia», *Derzhavne upravlinnia: teoriia ta praktyka*, 1(9). – URL : http://www.nbu.gov.ua/old_jrn/e-journals/Dutp/2009-1/doc_pdf/Shtyka_LG.pdf
6. Museanu, E. (2013) Economic terminology — new perspectives, *European Scientific Journal* 1, pp. 253-257. URL: <http://ejournal.org/index.php/esj/article/viewFile/1254/1263>

ON FORMATION OF THE UKRAINIAN TERMINOLOGICAL SYSTEM OF FUNDAMENTAL ECONOMIC SCIENCE

S. Panchyshyn, I. Hrabyska

Ivan Franko National University of Lviv Prospect Svobody 18, UA – 79008, Lviv, Ukraine

The key features and functions of the economic terminological system are summarized. The influence of beyond linguistic and methodological factors that determine the directions of formation and development of the modern terminological system of domestic fundamental economic science are investigated. The fundamental economic science as a branch of economic knowledge, contains macroeconomics, microeconomics, political economy and the history of economic thought.

The authors' approach to the structuring of components of the Ukrainian terminological system of fundamental economic science is proposed. According to this approach four groups of terms are distinguished. First group includes common economic terms and concepts, second - terms used by professional economists, third - terms that are living in economic history and the history of economic thought. The last group contains borrowed foreign-language economic terms and concepts, which are used in the domestic terminological system.

This approach gave rise to the identification and actualization of semantic and methodological problems of interpretation and application of certain terms and concepts in analytical economics, in particular "economic theory", "political economy", "costs", "expenditures" etc. At the same time, the authors prove the irrelevance using of the term "economic theory" as the title of fundamental economic science and a branch of knowledge.

The analysis of the economic terminology of the Soviet period gave reason to distinguish group of terms, that are not used by modern economists, and to trace the processes of terminological modernization of some its components, such as stock exchange, speculation, dividend, economic crisis, etc.

The conclusion about the necessity of further terminological modernization, standardization, and normalization of the terminological system of national economic science in order to ensure its compliance with the terminological standards of world economic science and further development of Ukrainian economic science is made.

Keywords: term, terminological system, fundamental economic science, economics, economic theory, terminological modernization, cost, expenditure.